

KUVAUS KOGNITIIVISESTA HAASTATTELUTEKNIIKASTA

Sonja Kuosmanen, Tiina Mäkynen

2/2019

Tiivistelmä

Tekijät Sonja Kuosmanen ja Tiina Mäkynen	Tutkinto Poliisi (AMK)
Julkaisun nimi Kuvaus kognitiivisesta haastattelutekniikasta	Julkisuusaste Julkinen
Ohjaaja Jaakko Kauppila ja Jari Hyyti	Opinnäytetyön muoto Kvalitatiivinen tutkimus
Tiivistelmä <p>Tämä opinnäytetyö on kuvaus kognitiivisesta haastattelutekniikasta. Työ on toteutettu kvalitatiivisena tutkimuksena analysoimalla kirjallisuutta ja kuulusteluiden videomateriaalia. Työn tarkoituksena on tuoda esille kognitiivisen haastattelutekniikan eri vaiheet ja niiden soveltaminen kuulusteluissa. Tavoitteena on esitellä kognitiivinen haastattelutekniikka niin, että poliisi voisi hyödyntää sitä työssään.</p> <p>Opinnäytetyön alussa on käsitelty kuulusteluihin liittyvää lainsäädäntöä. Työssä käsitellään seuraavaksi mielen ja muistin toimintaa ja niiden välistä suhdetta. Tämän jälkeen työssä esitellään kognitiivinen haastattelutekniikka viisiportaisella mallilla, joka perustuu tekniikan kehittäneiden psykologien, Ronald Fisherin ja Edward Geiselmanin, alkuperäiseen teokseen. Työ sivuaa myös tekniikan soveltamista lapsen kuulemiseen. Lopussa on analyysi kuulusteluista, jotka perustuvat BBC:n Eyewitness- videoon.</p>	
Sivumäärä 39	Tarkastuskuukausi ja -vuosi helmikuu 2019
Avainsanat Kognitiivinen haastattelutekniikka, kognitio, mieli, muisti, kuulusteleminen, todistaja, asianomistaja.	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
2 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET	4
2.1 Tutkimuskysymys.....	4
2.2 Tutkimusmenetelmä	4
3 KUULUSTELULAINSÄÄDÄNTÖ	5
3.1 Kuulusteltavan kohtelu	5
3.2 Todistajan kuulustelu.....	6
3.3 Asianomistajan kuulustelu	7
3.4 Perätön lausuma viranomaismenettelyssä	7
3.5 Suullisuusperiaate.....	8
4 MIELI JA MUISTI	10
4.1 Mielen vaikutus muistamiseen.....	10
4.2 Muistiinpainaminen ja mielessä säilyttäminen	12
4.3 Mieleen palauttaminen.....	15
4.4 Iän vaikutus muistamiseen.....	16
5 KOGNITIIVINEN HAASTATTELUTEKNIikka	17
5.1 Johdanto	17
5.2 Avoin kuvaus	19
5.3 Muistikuvien tarkastelu.....	21
5.3.1 Kysymysjärjestys	22
5.3.2 Tunnetilan luominen uudelleen ja aistien aktivointi.....	23
5.3.3 Toistuva muisteleminen	24
5.3.4 Aikajärjestyksen vaihtaminen.....	25
5.3.5 Näkökulman vaihtaminen.....	25
5.3.6 Yksityiskohtien muistaminen	26
5.4 Uudelleentarkastelu	27
5.5 Haastattelun päättäminen.....	27
6 SOVELTAMINEN LAPSEN KUULEMISESSA	29

7 VIDEOANALYYSI	31
7.1 Tapaus	31
7.2 Kuulustelujen videoanalyysi	32
8 POHDINTA	35
LÄHTEET	38

1 JOHDANTO

Valitsimme kognitiivisen haastattelutekniikan opinnäytetyömme aiheeksi, koska halusimme perehtyä sen erityispiirteisiin tarkemmin. Aihe on kiinnostava siksi, että tekniikalla pystytään edesauttamaan asioiden ja yksityiskohtien muistamista ja muistiinpalauttamista. Onnistunut muistiinpalauttaminen voi olla tutkittavan rikosasian kannalta jopa käännteentekevää. Olimme kuulleet, että kyseessä on haastava tekniikka, jota käytetään hyödyksi lähinnä erityisen vakavien rikosten tutkinnassa. Käsityksemme on, että Suomen poliisissa hyödynnetään kognitiivista haastattelutekniikkaa vain osittain, mutta ulkomailla sen soveltaminen olisi laajempaa. Aihetta on tutkittu paljon, ja siitä löytyy runsaasti kirjallisuutta.

Amerikkalaiset psykologit Ronald Fisher ja Edward Geiselman kehittivät kognitiivisen haastattelutekniikan jo 1980-luvulla. Kognitiivisella haastattelutekniikalla pyritään tukemaan kuulusteltavan muistia rikosasian tutkintaa vaarantamatta. Siinä hyödynnetään avoimia kysymyksiä, ja ihmisen kaikkien aistien aktivoimista. Tekniikka osoittaa hyvin sen, kuinka ainutlaatuinen muistijärjestelmä ihmisellä on, sillä muistista pystytään kaivamaan tietoja, joita henkilö ei aluksi edes tiennyt muistavansa. Haasteena on kuitenkin se, miten luotettavia nämä esille saadut muistikuvat ovat. Kognitiivista haastattelutekniikkaa sovelletaan erityisesti todistajien kuulusteluissa, mutta sitä voidaan käyttää myös asianomistajia kuultaessa. Tekniikka ei sovellu rikoksesta epäillyn kuulustelemiseen, koska kuultavan on oltava motivoitunut muistamaan tapahtumia ja kertomaan niistä totuudenmukaisesti.

Käymme opinnäytetyössämme läpi kuulustelemiseen liittyvää lainsäädäntöä todistajan ja asianomistajan oikeuksien ja velvollisuuksien osalta. Olemme avanneet myös esitutkinnassa syntyvän kuulustelupöytäkirjan merkitystä käräjäoikeuden suullisuusperiaatteen valossa. Käsittelemme myös ihmisen mielen ja muistin toimintaa sekä niiden keskinäistä yhteyttä, sillä kognitiivinen haastattelutekniikka pohjautuu ihmisen mielen ja sen toiminnan syvälliseen ymmärtämiseen. Olemme jakaneet haastattelutekniikan viiteen portaaseen Fisherin ja Geiselmanin oppien mukaan. Nämä portaavat ovat johdanto, avoin kuvaus, muistikuvien tarkastelu, uudelleentarkastelu ja haastattelun päättäminen. Käymme lyhyesti läpi myös tekniikan soveltamista lapsen kuulemisessa. Lopuksi analysoimme BBC:n kuulusteluvideon avulla, kuinka tekniikkaa sovelletaan ja hyödynnetään käytännössä.

2 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET

Opinnäytetyömme tarkoitus on tuoda selkeästi esille kognitiivisen haastattelutekniikan eri vaiheet ja niiden soveltaminen poliisin tekemissä kuulusteluissa. Avaamme työssämme tarpeellisilta osin ihmisen kognition, eli mielen ja muistin toimintaa, koska tämän haastattelutekniikan ymmärtäminen vaatii sitä. Analysoimme kognitiivisen haastattelutekniikan soveltumista ja toteutumista käytännössä myös lain näkökulmasta.

Tavoittemme on esitellä kognitiivinen haastattelutekniikka tiivistetysti niin, että työssään kuulustelija tekevä poliisi voisi hyötyä siitä. Tahdomme nostaa esille kognitiivisen haastattelutekniikan ydinajatuksen ja pääpiirteet, sekä pohtia tekniikan vahvuuksia ja heikkouksia. Tarkoituksemme on lisäksi auttaa kognitiivisen haastattelutekniikan eri vaiheiden sisäistämistä ja ymmärtämistä videoanalyysin avulla.

2.1 Tutkimuskysymys

Mitä kognitiivinen haastattelutekniikka pitää sisällään? Miten se toteutuu käytännössä, millaisiin tilanteisiin sitä sovelletaan? Mitä lisäarvoa kognitiivinen haastattelutekniikka antaa esitutkinnalle ja sen myötä käräjäoikeuden istunnolle?

2.2 Tutkimusmenetelmä

Toteutamme opinnäytetyömme kvalitatiivisella menetelmällä analysoimalla aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Työ sisältää myös sellaisten lakien käsittelyä, jotka liittyvät oleellisesti kuulustelemiseen. Arvioimme kognitiivisen haastattelutekniikan soveltumista poliisin tekemisiin kuulusteluihin Suomessa siis myös lain näkökulmasta.

Analysoimme opinnäytetyössämme kirjallisuuden lisäksi myös kuulusteluvideon, jolla esitellään kognitiivisen haastattelutekniikan konkreettista hyödyntämistä. Videoanalyysin tarkoitus on tuoda kognitiivinen haastattelutekniikka paremmin ymmärrettävälle tasolle ja käytännönläheiseksi. Videolla käsitelty tapaus osoitti tekniikan toimivuuden, kun sitä käytettiin Britanniassa ensimmäistä kertaa vuonna 1992.

3 KUULUSTELULAINSAÄDÄNTÖ

Kuulusteluissa on tärkeää huomioida niiden rikosoikeudellinen merkitys. Ei siis riitä, että kuulustelun lopputuloksena on kiva ja monipuolinen kertomus, vaan sillä on myös koko rikosprosessin kannalta tärkeitä tavoitteita, joiden on täytyttävä. Kuulustelun yksi oleellisimmista tarkoituksista on tapahtuman tunnusmerkistötekijöiden selvittäminen.

Esitutkinnassa ensiarvoisen tärkeitä kysymyksiä ovat muun muassa se, onko tutkittavassa asiassa kyseessä ylipäätään rikos, minkä rikoksen tunnusmerkistön kukin teko mahdollisesti täyttää, ja kuka taikka ketkä ovat tehneet rikoksen. Esitutinnan aikana tulee selvittää tekijän syyntakeisuus, johon vaikuttava seikka on esimerkiksi tekijän mielentila. On myös pohdittava, onko teko tehty tahallisesti vai tuottamuksellisesti. Myös teon motiivi ja tekijällä mahdollisesti ollut toisintoimimisen mahdollisuus tulee selvittää. (Poliisihallitus 2016a, 30.)

Kuulustelussa tulee huomioida olosuhteet, joissa todistaja tai asianomistaja on tehnyt havainnot. Tällä perusteella pystytään arvioimaan myöskin kertomuksen uskottavuutta sekä luotettavuutta. (Poliisihallitus 2016b, 13-14.)

Kognitiivinen haastattelutekniikka soveltuu parhaiten todistajan kuulusteluun, mutta sitä voidaan käyttää myös asianomistajan kuulusteluissa. Tekniikka ei sovi epäillyn kuulusteluihin, sillä kuulusteltavan tulee olla motivoitunut muistamaan asioita ja kertomaan niistä poliisille totuudenmukaisesti.

3.1 Kuulusteltavan kohtelu

Esitutkintalain 7 luvun 5§ (22.7.2011/805) määrittelee sen, kuinka kuulusteltavaa on kohdeltava. Kyseisen pykälän 1 momentissa kerrotaan, että kuulusteltavaa on kohdeltava rauhallisesti ja asiallisesti. Sama pykälä kieltää myös muun muassa johdattelemisen ja kuulusteltavan uhkailemisen, jotta häneltä saataisiin tietynlainen kertomus asioista. Kaikki kuulusteltavan tahdonvoimaan, muistiin tai arvostelukykyyn vaikuttavat sopimattomat keinot ovat kiellettyjä.

3.2 Todistajan kuulustelu

Todistajaksi nimetyille on kerrottava hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan ennen varsinaisen kuulustelun aloittamista (ETL 7:10§). Kuulustelijan on varmistuttava siitä, että todistaja on ymmärtänyt oman roolinsa sekä oikeutensa ja velvollisuutensa kuulustelutilanteessa.

Esitutkintalain 7 luvun 8§:n mukaan todistajalla on positiivinen totuudessapysymisvelvollisuus. Pykälän 1 momentin mukaisesti todistajan on kerrottava totuudenmukaisesti kaikki, mitä hän tietää tapahtuneesta, vaikka poliisi ei ymmärtäisi kaikesta suoraan kysyäkään. Saman pykälän 3 momentti velvoittaa todistajan esittämään poliisille myös kaiken hallussaan olevan todistusaineiston, joka on tutkittavan asian kannalta merkityksellistä. Tällaisia todisteita voivat olla esimerkiksi kuvat, videot ja muut asiakirjat.

Esitutkintalain 7 luvun 8§ viittaa myös erinäisiin poikkeustilanteisiin, joissa todistajalla on oikeus tai velvollisuus kieltäytyä todistamasta asiassa oikeudessa. Tällöin hän on oikeutettu tai velvollinen olemaan todistamatta niistä myöskin esitutinnan aikana (ETL 7:8§ 1 mom.). Näistä tilanteista säädetään tarkemmin oikeudenkäymiskaassa. Niihin lukeutuvat muun muassa valtiosalaisuudet, ammatin tai tiettyjen luottamustoimien myötä saadut arkaluontoiset tiedot, sekä liikesalaisuudet (OK 17 luku).

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa (1.1.1734/4) säädetään siis tarkemmin todistelusta ja siihen liittyvistä tilanteista, joiden myötä todistajalla on joko salassapitovelvollisuus tai vai tiolo-oikeus käsiteltävään asiaan liittyen. Esimerkiksi yksi olennainen ja hyvin usein sovellettavaksi tuleva pykälä on läheisen kieltäytymisoikeus, josta säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 17§:ssä. Sen 1 momentin mukaan

Asianosaisen nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, jolla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen, saa kieltäytyä todistamasta.

Todistajaksi nimetyn ei siis tarvitse kertoa mitään sellaista, joka koskee edellä mainittua läheistä ihmistä. Kuulusteltavan ei myöskään koskaan tarvitse todistaa sellaisesta asiasta, joka voisi saattaa hänet itsensä, tai edellä mainitun lähiomaisensa syytteen vaaraan (OK 17:18§

1 mom.). Kuulustelijan vastuulla on tiedustella todistajalta tämän lisäksi aikaisemmin mainittuja muitakin määriteltyjä seikkoja, jotka mahdollisesti oikeuttavat tai velvoittavat hänet kieltäytymään todistamasta (ETL 7:10§ 4 mom.).

3.3 Asianomistajan kuulustelu

Esitutkintalain 4 luvussa säädetään siitä, mitkä ovat esitutkinnan periaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet. Asianomistajalle tulee kertoa ennen kuulustelujen alkamista hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan, jotka on mainittu esitutkintalain 4 luvun 18 §:ssä. Lisäksi asianomistajalle tulee kertoa totuusvelvollisuudesta sekä siitä, että perättömästä lausumasta seuraa rangaistusuhka. (ETL 7:10§ 3 mom.)

Asianomistajalla on esitutkintalain 7 luvun 6§:n mukaan niin sanottu negatiivinen totuudessapysymisvelvollisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että asianomistajan ei tarvitse vastata poliisin hänelle esittämiin kysymyksiin, eikä hänen tarvitse oma-aloitteisesti tuoda esille tapahtumaan liittyviä seikkoja, mikäli hän ei itse niin tahdo. Kuitenkin kaiken mitä asianomistaja päättää kertoa, on oltava totuudenmukaista. (Poliisihallitus 2016b, 7.)

Itsekriminointisuoja koskee myös asianomistajaksi nimettyä. Oikeudenkäymiskaaren 17:18§ mukaisesti kuulusteltavan ei tarvitse kertoa mitään, mikä saattaisi hänet itsensä tai aikaisemmin esitellyn lähiomaisen (OK 17:17§) syytteen vaaraan. Kuulustelijan on huomioitava tämä oikeus, vaikka kuulusteluissa usein pyydetäänkin kertomaan asiasta kaikki, mitä tietää.

3.4 Perätön lausuma viranomaismenettelyssä

Todistajalle ja asianomistajalle on ennen kuulustelua kerrottava perättömästä lausumasta säädetystä rangaistusuhasta (ETL 7:10§ 3 mom.), sillä molemmissa asemissa olevia voidaan syyttää väärän tiedon antamisesta.

Rikoslain 15 luvussa (19.12.1889/39) säädetään rikoksista oikeudenkäyttöä vastaan. Mikäli todistaja tai asianomistaja antaa väärää tietoa tai salaa jotakin tutkintaan liittyvää ilman oikeuksiensa mukaista laillista perustetta, hänet voidaan tuomita perättömästi lausumasta viranomaismenettelyssä rikoslain 15:2§ 1 momentin 2 kohdan mukaisesti. On huomioitava, että tämä pätee vain silloin, kun todistajaa tai asianomistajaa on kuulusteltu henkilökohtaisesti läsnä ollen.

3.5 Suullisuusperiaate

Suullisuusperiaate on yksi tärkeimmistä periaatteista käräjäoikeudessa. Laissa rikosasioista oikeudenkäynnissä (11.7.1997/689) säädetään 6 luvun 6§ 1 momentin mukaisesti, että rikosasian pääkäsittely on suullinen. Silloin tarkoituksena ja tavoitteena on esittää kaikki juttuun liittyvä aineisto käräjäoikeudessa suullisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että myös kaikki käsiteltävään tapaukseen liittyvä todistelu esitellään istunnon aikana suullisesti (OK 17:24§ 2 mom.).

Suullisessa käsittelyssä asianosaiset ja todistajat pyritään kuulemaan käräjäoikeudessa henkilökohtaisesti läsnäolevina, vaikka heidät on jo kuulusteltu esitutinnan aikana. Heidän on tultava henkilökohtaisesti kertomaan näkemistään ja kokemistaan asioista. Esitutinnan aikana annettuihin kirjallisiin kertomuksiin ei ole pääsääntöisesti lupaa viitata, eikä niitä ole tarkoitus lukea paperilta oikeudenkäynnin aikana (ROL 6:6§ 1 mom.). Näin ollen esitutinnan aikana kirjatun kuulustelukertomuksen hyödynnettävyys näyttönä on huono.

Kuulustelukertomusta voidaan hyödyntää käräjäoikeuden istunnon aikana ainoastaan silloin, jos siihen on jokin lakiin kirjattu poikkeuksellinen syy. Tällainen syy voisi olla se, että asianosaisen kertomus muuttuu olennaisesti, tai se, että vastaaja tai asianomistaja kieltäytyy tulemasta kuulluksi. (OK 17:47§.) Kuulusteluissa kirjatun kertomuksen näyttöarvo on siis käytännössä nolla.

Vaikka kuulustelukertomusta ei voida itsessään käräjäoikeudessa hyödyntää, niin kognitiivinen haastatteluteknikka ja sen avulla saatu kuulustelukertomus on kuitenkin hyödyllinen käräjäoikeuden istunnon kannalta. Kuulusteluissa muistuneiden asioiden avulla voidaan saada esille niitä muita oleellisia seikkoja, joilla tapahtumien kulku pystytään todistamaan

ja kertomusta tukemaan. Asianomistajan tai todistajan on siis pääsääntöisesti pystyttävä kertomaan kertomuksensa oikeuskäsittelyssä uudelleen riittävän yksityiskohtaisesti. Kertomuksen tulisi olla luotettava, jotta mahdollisessa sana vastaan sana –tilanteessa voitaisiin vertailla eri kertomusten uskottavuutta muiden todisteiden valossa.

4 MIELI JA MUISTI

Sana kognitiivinen tarkoittaa tiedonkäsittelyprosessia, johon sisältyy muun muassa havaitseminen, ymmärrys ja muistaminen. Kognitiivisessa haastattelutekniikassa keskitytään mielenpalauttamiseen. Sen tarkoitus on saada kuulusteltavan antamaan mahdollisimman tarkka kuvaus tapahtumista ja tekemistään havainnoista. (Ellonen ym. 1996, 110.) Sanalla kognitio voidaan tarkoittaa myös tajunnan sisältöä (Lehtinen ym. 2016, 52).

4.1 Mielen vaikutus muistamiseen

Kognitiivisen haastattelutekniikan käyttäminen edellyttää osittaista ihmisen mielen ja sen toiminnan ymmärtämistä. Tekniikan kannalta olennaisia ihmisen henkilökohtaisista ominaisuuksista johtuvia asioita ovat muun muassa se, kuinka ihminen havaitsee ja mihin hän ylipäätään kiinnittää huomionsa erilaisissa tilanteissa. Ihmisen luontainen tarve miellyttää muita kanssaihmiä on huomioitava tekniikkaa käytettäessä.

Erityisesti lapset ovat alttiita muuttamaan vastauksiaan kuulustelijaa miellyttääkseen sellaisissa tilanteissa, joissa he tulkitsevat kuulustelijan olleen tyytymätön hänen aiempaan vastaukseensa. Lapset voivat myös herkästi olettaa kuulustelijan kiinnostuneisuuden niin, että johonkin kysymykseen on erityisen tärkeää vastata, ja siksi he kertovat jotain todellisuuden vastaista. Tämän vuoksi lasta on haastattelutilanteen alussa muistettava rohkaista myös siihen, että on hyväksyttävää ja suotavaa kertoa, jos ei osaa vastata, tai jos ei ole ymmärtänyt kysymystä. (Fisher & Geiselman 1992, 50.)

Mielen voidaan ajatella olevan ajattelua, havaintoja, päätöksiä, kokemuksia sekä tunteita. Mieli on suhteessa aivojen, kehon, ulkomaailman sekä ihmisten kanssa. Aivot ovat merkittävä osa mieltä, mutta eivät kuitenkaan koko ajattelun perusta. Mieli on laajempi kokonaisuus, joka myös muuttuu elämän varrella. (Hari ym. 2015, 8, 9.) Mielen toiminta on osaltaan tiedostamatonta. Tietoisen ja tiedostamattoman toiminnan rajaa on mielen toiminnassa vaikeaa hahmottaa. (Hari ym. 2015, 10.) Ihmisen mielen kehittyminen jatkuu läpi elämän, ja aikuisena ihminen on useimmiten sovinnollisempi sekä kykenee huomioimaan erilaisia näkemyksiä. (Hari ym. 2015, 48.)

Mielen kokonaisuuteen liittyy vahvasti tietoisuus ja tiedostamattomuus. Tietoisuuteen sisältyy useita osa-alueita kuten tajuisuus eli reagoiminen ulkoisiin ärsykkeisiin. Toinen tärkeä osa-alue on tarkkaavaisuus. Tarkkaavaisuuteen sisältyy se, että siinä ihminen valikoi joko tiedostaen tai tiedostamatta ympärillään tapahtuvista asioista niitä, jotka ovat merkityksellisiä tai kaipaavat huomiota. Ihmisen huomiokyky on rajallinen, joten emme voi kiinnittää kaikkiin asioihin saman aikaista huomiota ja sen vuoksi valitsemme huomion kohteemme tavalla tai toisella. (Hari ym. 2015, 105.)

Kokemuksellisella tietoisuudella tarkoitetaan sitä, miten ihminen tuntee ja kokee asioita. Kokemuksellinen tietoisuus on subjektiivista. Tämän tietoisuuden osa-alueen tutkiminen on haasteellista, sillä se on yksityistä. (Hari ym. 2015, 106.) Reflektiivisellä tietoisuudella tarkoitetaan tietoista ajattelua. Tietoisessa ajattelussa ihmisellä on apunaan muisti ja ajattelu, joka tukee tietoista toimintaa. Emme pysty ajattelemaan samaan aikaan monia toisistaan erillään olevia asioita tai kokonaisuuksia. (Hari ym. 2015, 108.)

Tiedostamaton mielen toiminta on haasteellisempaa tunnistaa. Aistimukset, muistin toimiminen sekä kielen ilmauksen tuottaminen ovat tiedostamatonta mielen toimintaa. Ihmisen kyky havaita ja ajatella, kuten myös asenteet ja tunteet saattavat olla tiedostamattomia asioita. (Hari ym. 2015, 111.) Ihmismieli on kokonaisuus tietoisten kuin myös tiedostamattomien prosessien toiminnasta. (Hari ym. 2015, 113.)

Kognition kapasiteetti on rajallista ja sillä on vaikutusta muistamiseen, kun informaatiota tulee paljon. Henkilön ominaisuudet kuten mielentila ja muistettavien asioiden moninaisuus vaikuttavat kapasiteetin täyttymiseen. (Ylikangas 2016, 131.) Ihminen voi havaita muutamia asioita ja henkilöitä kerralla riippumatta kognition kapasiteetista. Suuresta massasta ihmisiä pystymme huomaamaan vain muutamien henkilöiden piirteet tai tutun ihmisen. (Ylikangas 2016, 132.)

Henkilön suora katse kiinnittää tarkkaavaisuuden puoleensa, ja havaitsemme suoraan katsovat kasvot aikaisemmin. Katsesuunta vaikuttaa myös kasvojen muistettavuuteen, eli suora katsekontakti vaikuttaa kasvojen muistamiseen, vaikkei kasvoja yrittäisi sen kummemmin painaa mieleensä. (Ylikangas 2016, 30-31.) Vuoropuhelussa on kasvonilmeillä merkittävä osa toisen mielentilan ja tunnetilan aistimisen kannalta. Keskustellessamme kasvot ja keho kertovat reaktioista sanomisiimme. Ilmeet saattavatkin ohjailia sitä, miten asiat ilmaisemme.

(Hari ym. 2015, 83.) Tunteet vaikuttavat myös jonkin verran toimintaamme (Hari ym. 2015, 84). Jos ihminen ei saa tunteisiinsa keskustelussa vastakaikua, hän saattaa muotoilla asian uudelleen ja tällä tavalla kutsua keskustelukumppaninsa liittymään tähän tunteeseensa. (Hari ym. 2015, 94.)

4.2 Muistiinpainaminen ja mielessä säilyttäminen

“Muisti ei ole vain kaiken tehdyn ja koetun summa, vaan se on myös kaiken ajatellun, kuulun ja kuvitellun summa”. Näin osuvasti ja ytimekkäästi kuvailee psykologi Elizabeth Loftus muistia. Muisti voidaan jaotella muistamisprosessin mukaan muistiinpainamiseen, mielessä säilyttämiseen ja mieleen palauttamiseen (Aivotalo.fi. Muistin osavaiheet). Lisäksi muisti jaetaan monissa teorioissa kolmesta neljään tasoon, jotka ovat sensoriset muistit, lyhytaikainen työmuisti, pitkäkestoinen muisti ja hyvin pitkäkestoinen muisti (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 204).

Sensoriset muistit ovat näistä tasoista kaikkein lyhytaikaisinta muistia. Ne ovat näkemällä tai kuulemalla muistettavia asioita eli liittyvät aistihavaintoihin ja aistiärsytykseen. Työmuisti puolestaan tallentaa tietoa vain muutamiksi kymmeniksi sekunneiksi. Toisaalta lyhytaikaisen työmuistin avulla voi muistaa, jos mieleenpainettua tietoa kerrataan. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 204-205.) Työmuisti on juuri sillä hetkellä käsiteltävää tietoa, jonka avulla ratkaisemme ongelmia ja pohdimme asioita. Toimiva työmuisti on edellytys asioiden muistiinpainamiselle ja näin ollen uuden oppimiselle. Muistiinpainamisessa työmuisti käsittelee vastaanotettua tietoa, ja sen avulla tieto voi tallentua pitkäkestoiseen muistiin. (Mehiläinen, Mikä on työmuisti, 25.10.2018.)

Pitkäkestoista muistia voidaan kutsua myös säilömuistiksi. Se on varasto, jonne voidaan tallentaa rajattomasti asioita. Pitkäkestoisesta muistista myös ajan saatossa asioita putoaa pois eli unohtamista tapahtuu. Pitkäkestoisen muistin toimimisen edellytyksenä on se, että sinne on tallennettu tietoa työmuistista. Tätä kutsutaan muistiinpainamiseksi. (Muistiliitto 2017, 23.10.2018.) Varsinainen muistaminen edellyttää mieleen palauttamista ja siinä onnistumista (Aivotalo.fi. Muistin osavaiheet, 21.10.2018). Ihmiset sovittavat mielessään muistettavan tiedon itselle sopivaksi, omaan minäkäsitykseen istuvaksi kokonaisuudeksi. Tieto tallentuu näin ollen osin linkittyen henkilön aiempiin kokemuksiin ja tietopohjaan. Jos uuteen

tietoon tai asiaan kiinnittää erityistä huomiota ja palauttaa sitä myöhemminkin mieleensä unohtamista tapahtuu vähemmän. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 204-205.)

Muisti ei ole itsenäinen kokonaisuus (Ainsworth 1998, 23). Sen tapa toimia ei ole yksiselitteinen, eikä se varastoi tapahtumia sellaisina kuin ne on nähty. Muisti heikkenee ajan kuluessa, ja siihen vaikuttavat monet seikat kuten tapahtumasta kulunut aika sekä uudet muistiin tallennetut tiedot. Henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat myös siihen, miten ihminen muistaa ja painaa tietoa mieleensä eli asiat, joita henkilö pitää tärkeinä säilyvät parhaiten mielessä. (Ellonen ym. 1996, 96.) Ihmiset muistavat itselleen merkitykselliset asiat yleensä paremmin kuin vaikeaselkoiset. Muisti on valikoiva, joten kaikkea ei voi eikä kykene muistamaan (Ainsworth 1998, 22). Muistissa asiat sulautuvat toisiinsa henkilöllä jo olemassa olevan tiedon kanssa. Muistilla on näin uutta luova tapa. (Haapasalo 2000, 20.)

Muisti niin sanotusti muovaa tapahtumia ja asioista jo olemassa olevien kokemusten ja tiedon kanssa. Tällaisia vääristymiä muistikuvissa voi tapahtua missä tahansa muistiprosessin vaiheessa. (Haapasalo 2000, 20.) Muistiin tallentuu paljon asioita elämämme varrelta. Merkityksettömiä ja satunnaisia asioita emme niin helposti muista, koska niillä ei ole juurikaan merkitystä elämässämme. (Opi oppimaan, opi muistamaan 2018.) Ihmisen muistiin vaikuttaa myös se, mitä hän on kuullut muilta tapahtumista myöhemmin (Loftus 1996, 56).

Todistaja voi rikospaikalla nähdä joitakin asioita ja painaa ne mieleensä, mutta jättää osan asioista täysin huomiotta. Näissä on yksilöllisiä eroja ihmisten välillä eli mitä kukakin pitää tärkeänä. Kaikkea informaatiota muisti ei pysty tallentamaan ja käsittelemään, joten se on valikoiva. (Ainsworth 1998, 22-23.) Todistajan nähdessä vakavan rikoksen muistiin vaikuttavat henkilön yksilölliset ominaisuudet. Jos todistaja on rauhallinen, hän pystyy painamaan tapahtumia mieleensä paremmin kuin henkilö, joka on pelokas ja ei hallitse tilanteen aiheuttamaa stressiä (Ainsworth 1998, 41-42).

Traumaattisten kokemusten muistamisessa tapahtumista muistetaan yleensä ydin, muttei yksityiskohtia. Tämä pätee myös muuhun muistamiseen, sillä tapahtumista on helpompaa muistaa ydin ja kokonaisuus kuin yksityiskohtia. Ihminen uskoo helposti omiin muistikuviansa, joissa saattaa kuitenkin herkästi olla vääristymiä. (Lauerma 2015, 24-26.) Toisaalta, jos henkilö on saanut palauttaa mieleensä asioita neutraalissa tilanteessa ilman painostusta, johdat-

telua tai hypnoosia voidaan muistikuvia pitää varsin todenmukaisina. Hypnoosin käyttämisessä voi henkilölle tulla mielikuvia, joita hän sitten pitää oikeina muistikuvina tapahtumista. (Lauerma 2015, 33-34.)

Tapahtumien muistamisessa eräs keskeinen seikka on se, että onko havaittu asia jollakin tapaa tuttu (Haapasalo 2000, 26). Esimerkiksi kampaaja saattaa ammattinsa puolesta kiinnittää huomionsa tekijän hiuksiin ja kampaukseen (Wilcock ym. 2008, 13). Tapahtumista on yleisesti ottaen helpointa muistaa keskeiset asiat sekä silmiinpistävät yksityiskohdat. Hankalinta muistamisessa on muistaa tavalliset tai arkipäiväiset asiat ja yksityiskohdat. Rikospaikalta saattaa olla haasteellista muistaa asioita ja yksityiskohtia ympäristöstä taikka tekijästä. Toiminta tällaisissa tilanteissa muistetaan yleensä parhaiten. Silminnäkijälle tilanne rikospaikalla on yleensä stressaava ja jännittävä, tällöin on tavallista, että huomio kiinnittyy vain tiettyihin asioihin eli tarkkaavaisuus kaventuu. Ihmiset havaitsevat herkimmin epätavalliset asiat ja tapahtumat tilanteista. (Haapasalo 2000, 26-27.)

Toisten ihmisten kertomukset samoista tapahtumista saattavat myös olennaisesti vaikuttaa henkilön muistamiseen. Virheelliset tiedot tapahtumien kulusta edesauttavat henkilöä muistamaan näkemänsä ja kokemansa virheellisesti. Muistissa olevat tapahtumat muuttuvat helposti hyvinkin erilaisiksi, jos henkilö on kuullut, lukenut tai keskustellut tapahtumista. Nämä asiat todennäköisesti vääristävät muistamista. (Ellonen ym. 1996, 96-97.) Muistiinpainamiseen ja mielessä säilyttämiseen ihminen tarvitsee havainnoimisen lisäksi ajattelua, tarkkaavaisuutta, oppimista, päätöksentekoa, ongelmanratkaisukykyä, mielikuvitusta sekä kertomista. Muistiinpainamisen sanotaan olevan silmien ja tunteiden yhteistyötä. (Opi oppimaan, opi muistamaan 2018.)

Merkityksettömät asiat unohdetaan yleensä melko pian heti niiden tapahtumisen jälkeen. Merkityksellisten asioiden kohdalla unohtaminen tapahtuu yleensä myöhemmin ja sen nopeus vaihtelee. Joskus tilanne saattaa olla sellainen, että on vaikeaa erottaa, onko tapahtuma todella unohdettu vai johtuuko unohtaminen psykologisesti torjunnasta taikka asian kieltämisestä. Tällainen psykologinen unohtaminen saattaa seurata traumaan liittyvien tunteiden välttämisestä, jota stressaavat tilanteet saattavat aiheuttaa. (Haapasalo ym. 2000, 55.)

Havainnointiajan pituudella on myös merkitystä muistamisessa ja mieleenpainamisessa. Tapahtumien kesto ja toistuminen auttavat muistisuoritusta. Nopeat tapahtumat ovat yleisesti

ottaen huomioon muistettavia. Toisaalta havaintojen runsaudella voi olla kääntöpuolensa-kin eli esimerkiksi henkilö, joka muistetaan jostakin toisesta yhteydestä, liitetään johonkin toiseen tapahtumaan tai yhteyteen. Tapahtumat ja henkilöt saatetaan siis sekoittaa mielessä. Tämä on eräänlainen muistivirhe. (Haapasalo ym. 2000, 25.)

Asioiden muistiinkirjoittaminen auttaa ihmistä tallettamaan tietoa pitkäkestoiseen muistiin. Muistiinpanot ovat ikään kuin tukiväline työmuistille. (Hari ym. 2015, 44.) Ulkoisella tiedon käsittelemisellä kuten kirjoittamisella voidaan auttaa henkilöä tekemään asiasta johtopäätöksiä ja parantaa muistisuoritusta sekä jäsentelemään tietoa. (Hari ym. 2015, 45.)

4.3 Mieleen palauttaminen

Mieleen palauttaminen tarkoittaa tallennetun tiedon käyttöön saamista. Mieleen palauttaminen on vaikein osuus tapahtumien muistamisessa. Poliisin kuulusteluissa esittämät kysymykset ja niiden muotoilu vaikuttavat muistamiseen ja vastaukseen, jonka henkilö mahdollisesti antaa. (Ellonen ym. 1996, 97-98.) Asioita ja tapahtumia voi yrittää palauttaa mieleen esimerkiksi vihjeiden avulla, mutta myös aktiivisemmin. Mieleen palauttamisen onnistumiseksi on olennaista, että tieto ja tapahtumat on painettu muistiin. Hajut ja äänet sekä muut erilaiset aistiärsykkeet voivat edesauttaa muistamista. (Aivotalo.fi. Muistin osavaiheet, 21.10.2018.)

Henkilön mieleenpalauttamisen tarkkuuteen voidaan vaikuttaa esimerkiksi haastattelutekniikalla. Mieleenpalauttamisessa on tarkoituksena auttaa henkilöä muistamaan tapahtumia ja näin tehostamaan muistisuoritustaan. Muistille on tyypillistä se, että asioita unohtuu ja ne vääristyvät. Ihmisellä on tapana täydentää mahdollisia muistiaukkoja omilla kertomuksilla. (Haapasalo ym. 2000, 130.) Muistaminen on siis tulosta muistiinpainetun tiedon esille hakemisesta (Aivotalo.fi. Muistin osavaiheet, 21.10.2018). Henkilön saadessa jotakin harhaanjohtavaa tietoa tapahtumista, voi se osaltaan häiritä alkuperäisen ja oikean tiedon mieleen palauttamista (Haapasalo ym. 2000, 23).

4.4 Iän vaikutus muistamiseen

Eräs muistiin vaikuttava tekijä on ikä. Joidenkin mielestä se on suurin yksittäinen muistiin vaikuttava tekijä. Todella nuoret ja vanhat ovat muistin suorituskyvyn osalta heikoimpia verrattuna nuoriin ja keski-ikäisiin. Vanhempien henkilöiden saattaa olla vaikeaa jakaa huomiota useampiin asioihin kerralla. He tarvitsevat enemmän aikaa myös asioiden yhdistelemiseen kuin nuoremmat henkilöt. (Ainsworth 1998, 43.) Ikä näkyy muistamisessa yleensä tilanteissa, jotka vaativat nopeutta reagoinnissa ja mieleen painamisessa (Muistiliitto 2017). Toisaalta, muisti toiminta säilyy melko hyvin ikääntymisestä huolimatta, jos sitä harjoitetaan säännöllisesti. Yksityiskohdat tapahtumista unohtuvat kuitenkin helpommin keski-ikästä lähtien. Asioiden uudelleen mieleen palauttaminen auttaa siinä, etteivät ne unohdu. (Vilkko-Riihelä ym. 2013, 176-178.)

Yleisesti ottaen kuitenkin iäkkäiden muisti ja heidän todistajana antamansa kertomuksensa ei ole nuorempia virheellisempi. Iäkkäät tosin saattavat olla todistajan asemassa muita varovaisempia kertomaan tapahtumista. He kertovat asioista mielellään vain niitä, joista ovat varmoja. Tämän vuoksi vanhempien henkilöiden kertomukset saattavat olla niukempia kuin nuorempien aikuisten. Iäkkäämmillä saattaa olla myös vaikeuksia muistaa tiedon lähde oikein. Suurin ero on luultavasti pitkäkestoisessa muistissa nuorempien ja vanhempien henkilöiden välillä. (Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 69.)

5 KOGNITIIVINEN HAASTATTELUTEKNIikka

Psykologit Ronald P. Fisher ja Edward Geiselman ovat kehittäneet kognitiivisen haastattelutekniikan jo 1980-luvulla. Kaksi keskeistä asiaa tässä tekniikassa ovat muisti ja kommunikatio. Todistajan tai asianomistajan pitäisi pystyä kaivamaan muististaan asioita sanoiksi ja kommunikoimaan ne kuulustelijalle. Kuulustelijan rooli tässä tekniikassa on olla oppaana ja apuna, eli varsinaisen kertomuksen pitäisi siis tulla kuulusteltavalta itseltään. (Ainsworth 1998, 99-100.) Kognitiivista haastattelutekniikkaa ei pitäisi ajatella reseptinä kuulustelun suorittamiseen, vaan enemmän työkalupakkina, joka antaa valikoituja ohjeita erityisiin tarpeisiin kuulusteluissa (Fisher & Geiselman. 1992, 85).

Kognitiivinen haastattelutekniikka on jaettu Fisherin ja Geiselmanin teoksessa viiteen vaiheeseen, joista jokaisella on oma tärkeä roolinsa tavoitteen saavuttamisessa (Fisher, Geiselman 1992, 145). Nämä vaiheet ovat johdanto, avoin kuvaus, muistikuvien tarkastelu, uudelleentarkastelu, ja haastattelun päättäminen.

5.1 Johdanto

Kuulustelun alussa luodaan pohja sen onnistumiselle hyvän kommunikointiyhteyden ja luottamuksen rakentamisen kautta. Alkuvaiheessa kuulustelija kerää myös sellaista taustatietoa kuulustavastaan, kuten esimerkiksi hänen erityisosaamisensa, jota hän voi sitten myöhemmin varsinaisessa tiedonkeruuvaiheessa hyödyntää. Kuulustelijan kannattaa nähdä heti aluksi vaivaa siihen, että kuulusteltavana oleva rentoutuu ja luottaa itseensä kuulustelutilanteessa, sekä tuntee olevansa keskeisessä roolissa sen toteuttamisessa. (Fisher & Geiselman 1992, 146-148.)

Kuulustelutilanteessa olevien keskeisen kommunikoinnin on toimittava, koska pelkkä muistin aktivoiminen ja niin sanottujen jo unohdettujen asioiden muistiin palauttaminen ei vielä takaa onnistunutta kuulustelua. On ensisijaisen tärkeää, että todistaja pystyy ilmaisemaan tietonsa ja muistamansa asiat kuulustelijalle niin, että kuulustelija ymmärtää ne, ja faktat pysyvät mahdollisimman muuttumattomina. Ristiriidat tai epätäsmällisyydet todistajan kertoman ja kuulustelijan ymmärtämän välillä aiheuttavat pahimmillaan asian ratkaisemisen

kannalta kriittisiä tiedon vääristymiä. Molempien osapuolten tulisi ymmärtää toistensa kykyjä ja tarpeita, jotta kommunikointi ja kuulustelutilanne ylipäättään olisi tarkoituksenmukainen. (Fisher & Geiselman 1992, 15.)

Kuulustelijan on kiinnitettävä huomiota siihen, kuinka hän kohtelee kuulusteltavaa, ja miten se vaikuttaa kuulustelun lopputulokseen. Esitutkintalaki velvoittaa kohtelemaan kuulusteltavaa rauhallisesti ja asiallisesti (ETL 7:5§). Kuulustelijan kannattaa pyrkiä minimoimaan kuulusteltavan hermostuneisuutta, jotta kuulustelulla olisi edellytykset onnistua. Tutkittavat tilanteet voivat usein olla niin uhrin kuin silminnäkijänkin kannalta rankkoja, ja niihin palaaminen uudelleen on tietenkin haastavaa. (Fisher & Geiselman 1992, 50.)

Kuulustelija voi rohkaista kuulusteltavaa esimerkiksi sillä, että osoittaa omankin inhimillisyytensä ja ymmärryksensä siitä, että hermostuneisuus on luonnollinen reaktio kyseisissä tilanteissa (Fisher & Geiselman 1992, 50). Kuulusteltavalle kannattaa kertoa se, että tuleva asioiden mieleenpalauttaminen tulee olemaan mahdollisesti hyvinkin haastava tehtävä. Äärimmäinen keskittyminen on kuitenkin välttämätöntä tavoitteiden saavuttamiseksi, ja siihen voidaan optimaalisessa tilanteessa käyttää niin paljon aikaa, kuin kuulusteltava vain tarvitsee. (Fisher & Geiselman 1992, 146-148.)

Hyvän yhteisymmärryksen saavuttamisen jälkeen kuultavaa on hyvä ohjeistaa koko tilanteen kulkuun liittyvistä asioista, eikä pidä olettaa hänen toimivan millään tietyllä tavalla ilman, että häntä on siihen kehoitettu. Kuultavaa on muistutettava esimerkiksi siitä, että hänen oletetaan olevan koko kuulustelun ajan aktiivinen, ja hänen kannattaa kertoa kaikki mieleen juolahtavat ajatukset niitä mitenkään muokkaamatta. (Fisher & Geiselman 1992, 146-148.) Kuulustelijan velvollisuus on kuitenkin varmistua myös siitä, että kuulusteltava on ymmärtänyt itsekriminointisuojan (OK 17:18§) merkityksen.

Kuulustelun onnistumiseksi tulee kuulustelijan ottaa huomioon useita asioita. Kuulustelussa on tärkeää pitää yllä positiivista ilmapiiriä. Kuulustelijan tulee huomioida esimerkiksi kuulusteltavan tarpeet sekä vaikuttimet, joiden pohjalta hän kertoo tapahtumista. Kuulustelijan ja kuulusteltavan välillä pitäisi vallita yhteisymmärrys. Kuulusteltavaa ei tule saattaa noloon tilanteeseen eikä pakottaa mihinkään. Kuulustelijan tulee osoittaa empatiaa, arvostusta sekä vilpittömyyttä kuulusteltavaa kohtaan. Tärkeää on myös katsekontaktin luominen ja sen pi-

täminen sekä aktiivinen kuunteleminen. Kuulustelujen aikana kuulustelijan tulee tehdä aktiivisesti havaintoja kuulusteltavasta. Kuulustelijan tulee itse pysyä neutraalina eikä tuoda esille omia näkökantoja tai arvioita tapahtumista. Kuulustelija tarvitsee myös kärsivällisyyttä ja rohkeutta kysyä myös hankaliakin kysymyksiä. (Yeschke 2004, 28.) Ammattitaitoinen kuulustelija on sopeutumiskykyinen ja ymmärtää sen tärkeyden kuulustelujen onnistumisen kannalta (Yeschke 2004, 26).

Tila, jossa kuulustelu suoritetaan vaikuttaa myös osaltaan ilmapiiriin, joka kuulustelutilanteessa vallitsee. Kalusteiden sijoittelu kuulusteluhuoneessa, liikkuminen sekä toisten ihmisten läsnäolo vaikuttavat kaikki osaltaan kuulustelutilanteen luonteeseen ja ilmapiiriin. Hyvin tärkeä seikka kuulusteluissa on se, että kalusteiden sijoittelulla säilytetään katsekontakti kuulustelijan ja kuulusteltavan välillä koko kuulustelun ajan. Keskusteluetäisyys riippuu aina henkilöistä. Esimerkiksi se, että sijoitellaanko tuolit vierekkäin vai vastakkain riippuu paljon tilanteesta. Kuulustelutilanteessakin tulee kunnioittaa toisen henkilökohtaista tilaa. Henkilökohtainen reviiiri on eri ihmisillä erilainen. Suomalaisessa kulttuurissa ei ole tapana mennä liian lähelle vieraita ihmisiä taikka koskettaa heitä. Tällaisissa asioissa kuulustelijalta tarvitaan tarkkanäköisyyttä ja hyvää tilannetajua. (Ellonen ym. 1996, 64-66.)

5.2 Avoin kuvaus

Avoimen kuvauksen vaiheessa kuulusteltavan annetaan kertoa tapahtumista vapaalla kerronnalla ja omin sanoin. Silloin kuulustelija pyrkii saamaan itselleen mahdollisimman kattavan kuvan hänen tietämyksestään asian suhteen. Varsinainen kuulustelu toteutetaan siis sen perusteella, minkälaisiin muistikuviiin tapahtumat jakautuvat kuulusteltavan mielessä. Avoimen kerronnan aikana kuulustelijan täytyy tarkkojen faktojen sijasta keskittyä ennemminkin siihen, että millä tavalla asiat ovat varastoituneet kuulusteltavan mieleen. Monet kuulustelijat kokevat sen vaikeaksi ja hukkaavat paljon myöhempien vaiheiden kannalta hyödyllistä informaatiota keskittyessään niihin jo esiin tulleisiin yksityiskohtiin. (Fisher & Geiselman 1992, 148-149.)

Ennen kuin kuulustelija kehottaa kertomaan tapahtumista vapaasti, hänen kannatta selventää tutkittavia tapahtumia edeltänyt konteksti. Sen avulla kuulustelijalle selviää kenties kuulusteltavan mielentila ennen tapahtumia, tai syy sille, miksi kuulusteltava ylipäättään oli paikalla. (Fisher & Geiselman 1992, 149.)

Usein kuulusteltavat kertovat vapaalla kerronnallaan paljon sellaisia asioita, jotka eivät ole tutkinnan kannalta tärkeitä. Kognitiivisen kuulustelutekniikan hallintaan kuuluu olennaisesti se, että kuulustelija sallii hänen kertoa avoimen kuvauksen vaiheessa myös tunteista ja muista suoraan tapaukseen kuulumattomista asioista sopivassa suhteessa. Tämä siksi, että kuulusteltavan keskeyttäminen voi jälleen kerran vaarantaa heidän välisensä yhteistyön ja sitä myötä vaikeuttaa tavoitteeseen pääsyä. Kuulusteltavat ovat voineet traumatisoitua tutkittavista tapahtumista kovinkin paljon, ja heidän on hyvä antaa purkaa siitä johtuvaa taakkaa päältänsä. Kuulustelun ei tietenkään tarvitse antaa mennä liikaa sivuraiteille, vaan hienovarainen palauttaminen takaisin aiheeseen on joskus tavoitteen kannalta välttämätöntä, mikäli kuulusteltava itse ei luonnollisesti palaa olennaisista seikoista kertomiseen. Kertomuksen keskeyttämistä avoimen kuvauksen aikana tulee kuitenkin välttää. (Fisher & Geiselman 1992, 150.)

Kognitiivista haastattelutekniikkaa sovellettaessa on muistettava, että kuulustelu tehdään lähtökohtaisesti aina kuulusteltavan ehdoilla, ja nimenomaan kuulusteltava on se, joka tietää tutkittavista asioista eniten. Kuulustelijan on kuunneltava tarkasti, jotta hän voi poimia kuulusteltavan kertomuksesta pienimmätkin hänen taustastaan tai persoonallisuudestaan kertovat asiat. Omista kiinnostuksen kohteistaan riippuen ihmiset kiinnittävän tavanomaisissakin tapahtumissa huomionsa eri asioihin. Esimerkiksi kuntoilusta kiinnostunut pystyy mahdollisesti kertomaan hyvinkin tarkasti tekijän ruumiinrakenteesta, kun taas maalari saattaa huomioda saman henkilön yllä olleiden vaatteiden värityksen tarkemmin. Niinpä samojen kysymyspatterien käyttäminen useissa samoihin tapahtumiin liittyvissä kuulusteluissa ei huomioi kuulusteltavien yksilöllisiä ominaisuuksia, eikä siten myöskään hyödynnä niitä kaiken mahdollisen tiedon esiin saamiseksi. (Fisher & Geiselman 1992, 117-118.)

Luonnollisestikin eri silminnäkijöillä on keskenään eroavat kokemukset samasta tilanteesta ja tapahtumista. Siihen vaikuttaa tietenkin heidän oma paikkansa ja näkökenttensä tapahtumiin nähden, mutta myöskin se, minkälaisia tunteita ja reaktioita tapahtumat ovat heidän

mielessään herättäneet. Kuulustelijan tulisi huomioida myös nämä faktat kuulustelutilanteessa, ja keskittyä kulloisenkin kuulusteltavan kohdalla juuri siihen uniikkiin näkökulmaan, mikä keneltäkin löytyy. (Fisher & Geiselman 1992, 119.)

Avoimen kerronnan jälkeen kuulustelijalla täytyisi siis olla selkeä mielle kuulusteltavan selkeimmistä muistikuvasta sekä siitä, mitkä henkilöt, esineet ja teot liittyvät mihinkin kuulusteltavan muistikuvaan. Muistikuvat tulisi jakaa selkeästi toisistaan erillisiksi, jotta ne on mahdollista käsitellä varsinaisessa tiedonkeruuvaiheessa loppuun systemaattisesti yksi kerrallaan. (Fisher & Geiselman 1992, 152.) Esimerkiksi ryöstötilanne voisi jakautua liikkeen työntekijän mielessä seuraavan laisiin mielikuviin: ryöstäjä astuu sisään liikkeeseen/ ryöstäjä seisoo hyllyn edessä / ryöstäjä tulee tiskille henkilön kanssa kasvotusten / ryöstäjä juoksee ulos liikkeestä.

5.3 Muistikuvien tarkastelu

Varsinaisen tiedonkeruuvaiheen tavoite on päästä syvälle informaatiota sisältäviin muistikuviin, ja saada niistä irti mahdollisimman paljon tutkinnan kannalta kriittistä tietoa. Tässä vaiheessa kuulustelija on syytä kertoa kuulusteltavalle, että hän tulee palaamaan takaisin niihin samoihin asioihin, joista edeltävässä avoimen kuvauksen vaiheessa on ollut puhetta, mutta tällä kertaa tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin. (Fisher & Geiselman 1992, 153.)

Jotta muistikuvien läpikäyminen olisi tässä vaiheessa johdettua ja tarkoituksenmukaista, on kuulustelijan ohjattava sen kulkua ja kulloinkin käsiteltäviä aihepiirejä. Kuulustelijan täytyy rajata kysymyksensä koskemaan tiettyä osaan kuulusteltavalla olevasta muistikuvasta, käyttää niissä avointa kysymystyyppiä, ja pyytää kuulusteltavalta yksityiskohtaista ja laajaa vastausta kuhunkin kysymykseen. (Fisher & Geiselman 1992, 153.)

Ihanteellisen mielentilan saavuttamiseksi kuulustelija voi aluksi pyytää kuulusteltavaa sulkemaan silmänsä, jotta hänen olisi helpompi keskittyä käsiteltävään muistikuvaan. Kun tapauksista ryhdytään herättämään kuulusteltavan mieleen uudelleen, kuulustelijan täytyy käyttää samoja sanoja ja ilmauksia, joilla kuulusteltava on sen hänelle avoimen kuvauksen vaiheessa kertonut. Kuulusteltavalle on annettava riittävästi aikaa luoda yksityiskohtainen muistikuva takaisin mieleensä. (Fisher & Geiselman 1992, 133-137.)

Vaikka mielikuvien tapahtumat liittyvätkin tiukasti toisiinsa, niin kuulusteltavan tulisi käsitellä niitä ajatuksissaan ikään kuin irrallisina. Muistikuvasta toiseen siirryttäessä tulee käydä selkeästi ilmi, että tapahtumakulku ikään kuin katkeaa ja uuden tilanteen kuvailu alkaa aivan alusta. Kuulustelijan tulee rohkaista siihen, että kuulusteltava voi toistaa kaikki aikaisemmin kertomansa asiat yhä uudelleen, mikäli ne kuuluvat kulloinkin käsiteltävään muistikuvaan. Kukin muistikuva on pyrittävä käsittelemään kerralla loppuun asti. Mikäli kuulustelussa kuitenkin joudutaan palaamaan johonkin edellisistä mielikuvista, on silloin keskityttävä ainoastaan siihen puuttuvaan tai lisättävään tietoon. (Fisher & Geiselman 1992, 154.)

On ensisijaisen tärkeää, että kuulustelija itse sisäistää ne tiedot, mitä hän kustakin tutkittavan tapahtuman vaiheesta ja kuulusteltavan muistikuvasta tahtoo saada selville. Hänen on suunniteltava niin sanottu kuulustelurunkonsa niiden tavoitteiden perusteella kuulustelua ohjauvaksi, loogiseksi ja luontevaksi, mutta myös joustavaksi. Joustavuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että mikäli kuulusteltava kertoo jonkin uuden keskeisen yksityiskohdan tai kokonaisuuden, on kuulustelijan tartuttava siihen pikimmiten, ja heti käsittelyssä olleen muistikuvan jälkeen. (Fisher & Geiselman 1992, 133.)

5.3.1 Kysymysjärjestys

Ihminen hakee muististaan asioita hänelle esitettyjen kysymysten mukaisessa järjestyksessä. Niinpä kuulustelijan kannattaa suunnitella, että missä järjestyksessä hän ottaa asioita esille kuulustelun aikana, ja mistä muistikuvasta toiseen hän toivoo kuulusteltavan mielessään kulkevan (Fisher & Geiselman 1992, 128). Koska kuulusteltava voi helposti väsyä raskaaseen kuulustelutilanteeseen, onärkevintä keskittyä ensin niihin hetkiin ja tapahtumankäänteisiin, joista on saatavilla kriittisintä puuttuvaa informaatiota. Vasta kun yksi muistikuva on saatu käsiteltyä kunnolla, siirrytään seuraavaksi tärkeimpään. Näin kuulusteltava jaksaa todennäköisimmin keskittyä perinpohjaisemmin niihin seikkoihin, jotka ovat selvitysprioriteetiltaan korkeimpia. (Fisher & Geiselman 1992, 130.)

Kysymysjärjestystä suunniteltaessa on toisaalta huomioitava stressaavien tilanteiden mieleen palauttamisen vaikutus kuulusteltavan psyykeeseen. Selkeästi epävarma kuulusteltava

rentoutuu todennäköisemmin, mikäli kuulustelu aloitetaan helpommilla tai kevyemmillä aihepiireillä ja kysymyksillä. Traumaattisimpien mielikuvien esille ottaminen kannattaa säästää kuulustelun loppupuolelle, koska alkuvaiheiden tunnekuohut voivat vaarantaa pahimmillaan koko loppukuulustelun onnistumisen (Fisher & Geiselman 1992, 131).

5.3.2 Tunnetilan luominen uudelleen ja aistien aktivointi

Olosuhteet, joissa jotakin tapahtuu, vaikuttaa siihen, kuinka tapahtumat jäävät muistiin. Siitä johtuen on myöskin oleellista huomioida, että mikä muistamista tukeva tekniikka on kulloinkin sopiva. Yleensä kuulustelutilanteissa pyritään pääsemään mentaalisesti takaisin tutkittavien tapahtumien keskelle niin, että kuulusteltava miettii ja keskittyy silloiseen ympäristöön niin hyvin kuin vain pystyy. Sen tukemiseksi häneltä voidaan kysyä tarkennettuja kysymyksiä, jotka ikään kuin pakottavat hänet menemään mieleensä takaisin tapahtumiin. Yksinkertaisimmillaan häntä pyydetään muistelemaan sitä paikkaa, jossa hän seisoit tapahtumien aikaan, miltä huone näytti, ja mitä hän tunsu ja mietti silloin. Kuulusteltavalle on annettava riittävästi aikaa luoda se pyydetty, kyseinen tila ja tunnelma päänsä sisällä, ennen kuin asioita viedään eteenpäin tarkennettujen kysymysten avulla. (Fisher & Geiselman 1992, 100.) Mikäli kuulusteltavalla on ongelmia ympäristön yksityiskohtien muistamisessa, hänelle voidaan näyttää muistin virkistämiseksi esimerkiksi kuvia tai piirroksia paikalta niin kauan, kuin ne ovat neutraaleja, eli niissä ei ole mitään johdattelevaa tai itse rikokseen liittyvää. (Fisher & Geiselman 1992, 101.)

Mielentila vaikuttaa muistiin enemmän kuin ympäristö. Sen vuoksi muistia virkistettäessä on tärkeintä keskittyä ajatuksiin ja tuntemuksiin, joita kuulusteltavalla on ollut tapahtumien aikaan. Fyysisen ympäristön uudelleenluominen on toissijaista muistamisen kannalta. (Fisher & Geiselman 1992, 101.)

Yleensä kuulusteltavat kertovat eniten visuaalisesti havaittavissa olleista seikoista. Kuulustelijan kannattaa tilanteesta riippuen aktivoida myös muut kulloinkin sopivat aistit. Kuulusteltava ei välttämättä huomioi muita aistejaan yhtä tehokkaasti kuin näköaistinsa. Esimerkiksi puhe ja muut ympäriltä kuuluneet äänet antavat joskus paljonkin oleellista lisätietoa. Mikäli kuulusteltavalla on ollut kosketuskontakti uhrin kanssa, kannattaa huomioida myös

tuntoaistin kautta mieleen muistuvat asiat. Myöskin haju- ja makuaistien kautta muistelemalla voi saada esiin lisää tietoa. (Fisher & Geiselman 1992, 111.)

Joskus kuulusteltava todistaja tai asianomistaja on muistanut jotakin yksityiskohtia heti tapahtumien jälkeen ja on kertonut niitä esimerkiksi kotiväelleen, mutta ei enää pysty muistamaan niitä samoja asioita enää kuulustelutilanteessa. Mikäli kuulustelija on varma, että näin on tapahtunut, hän voi auttaa kuulusteltavaa muistelemaan sitä hetkeä, jossa hän kertoi yksityiskohdista viimeisimmän kerran onnistuneesti. Silloin pyrittäisiin mielessä pääsemään esimerkiksi illallispöytään ja muistellaan keskustelua, jonka kuulusteltava kävi puolisonsa kanssa. (Fisher & Geiselman 1992, 101.)

5.3.3 Toistuva muisteleminen

Kognitiivisen haastattelutekniikan ominaisuuksiin lukeutuu myös se, että kuulustelija kehoittaa ja rohkaisee kuulusteltavaa muistelemaan tutkittavana olevaan asiaan liittyviä seikkoja toistuvasti, useammin kuin kerran. Vaikka todistaja ei pystyisi muistamaan joitakin asioita vielä kolmannellakaan yrittämällä, on mahdollista, että ne muistuvat hänen mieleensä, kun asiaa lähestyy erilaisesta näkökulmasta. Jotta kuulusteltava jaksaa pitää oman motivaationsa yllä, on myös kuulustelijan osoitettava motivoituneisuutensa. Muun muassa kiireisyys ja lupaus nopeasta kuulustelusta viestii kuulustelijan alhaisesta motivaation tasosta. (Fisher & Geiselman 1992, 107.)

On hyvin tavallista, että kuulusteltavalla on jotakin tietoa, mitä hän ei juuri sillä hetkellä muista, mutta kertoo sen olevan niin sanotusti "kielen päällä". Silloinhan kuulusteltava itsekin tiedostaa tietävänsä jotakin oleellista tutkittavista tapahtumista, ja todennäköisesti näkee myös vaivaa sen mieleen palauttamiseksi. Niissä tilanteissa kuulustelijankin on oltava terävänä, jotta hän muistaa kysyä sitä tiettyä unohdettua asiaa tarvittaessa myöhemmin uudelleen ja tarpeellinen tieto saadaan kirjattua ylös. (Fisher & Geiselman 1992, 109.)

5.3.4 Aikajärjestyksen vaihtaminen

On erittäin tyypillistä, että todistajat kertovat näkemistään tai kokemistaan asioista oma-aloitteisesti siinä järjestyksessä, missä ne tapahtuivatkin. Yksi hyvä muistamista tukeva tekniikka uusien asioiden esilletuomiseksi on se, että kuulustelija pyytää todistajaa kertomaan samoista tapahtumista takaperin. Silloin todistaja aloittaa kertomisensa joko viimeisimmistä muistikuvistaan tai kenties tapahtumien keskivaiheilta, mutta olennaisinta on se, että hän tulee muistelleeksi asioita, joita hän havaitsi juuri ennen jotakin tiettyä hetkeä, ja taas ennen sitä, ja niin edelleen. Tällä tavalla kuulusteltava muistaa usein sellaisia tekoja, joita hän ei ollut muistanut kronologisessa kertomuksessaan. Käänteisessä järjestyksessä kertominen saa tutkimusten mukaan ihmiset muistamaan itse rikoksen kannalta toissijaisia seikkoja, kuten sen, että ryöstäjä poltti tupakkaa. Usein nämä toissijaiset asiat ovat kuitenkin juuri niitä yksityiskohtia, joilla rikoksia ja niiden tekijöitä voidaan linkittää toisiinsa. (Fisher & Geiselman 1992, 110.)

5.3.5 Näkökulman vaihtaminen

On luonnollista, että kuulusteltava kertoo tutkittavista asioista omasta näkökulmastaan. Silloin kuulusteltava kuvailee näkemiään ja kuulemiaan asioitaan siltä paikalta, missä hän itse seisoi. Keskiössä on useimmiten kuulusteltavan omat kokemukset ja se, kuinka rikos vaikutti häneen itseensä ja häneen omaan elämäänsä. Yksi kognitiivisen haastattelutekniikan muistamista tukeva tekniikka on siis se, että pyytää kuulusteltavaa kertomaan tapahtumista jonkun toisen paikalla olleen näkökulmasta. Mikäli kuulusteltavana oleva todistaja on esimerkiksi ollut pankissa asiakkaana ryöstön aikaan, ja rikoksen tekijä on ainoastaan kulkenut hänen ohitsensa käytävällä, voi kuulustelija pyytää häntä asettumaan mielessään tilanteen keskiössä olleen pankin työntekijän rooliin. Silloin todistaja voi mahdollisesti muistaa vaikkapa jotakin uutta tietoa ryöstäjän ääneen liittyen. Tätä tapaa hyödynnettäessä kuulustelijan on ehdottomasti huolehdittava siitä, että kuulustelija ymmärtää uudesta perspektiivistä huolimatta kertoa vain niistä asioista, joita hän on todella ollut todistamassa, eikä täytä tarinaansa sellaisella mitä ei ole nähnyt tai kuullut. Huomioitavaa on myöskin se, että tätä tapaa voidaan hyödyntää ainoastaan aikuisilla. Lapsen kyky omaksua toisen henkilön näkökulma ei ole riittävä, ja siten vaarantaisi kuulustelusta saatavan tiedon luotettavuuden. (Fisher & Geiselman 1992, 110-111.)

Järjestyksen ja perspektiivin vaihtaminen ovat kuulustelutaktiikkoina sellaisia, että ne soveltuvat erinomaisesti monimutkaisiin tapauksiin, joissa on paljon tapahtumia ja osallisia. Yksinkertaisissa tapauksissa ne eivät tuota niin paljon lisätietoa. (Fisher & Geiselman 1992, 111.)

5.3.6 Yksityiskohtien muistaminen

Kuulusteltava ei välttämättä muista joitakin yksityiskohtia kokonaan ja tarkasti, mutta myös osittaisesta tiedosta ja epämääräisestäkin tuntumasta voi olla lopulta hyötyä. Hän voi esimerkiksi muistaa, että tekijän nimi oli pitkä, tai siinä oli paljon jotakin tiettyä kirjainta. Sitä pientä tietoa kehittämällä on mahdollista muistaa nimi lopulta kokonaan. Muistamisprosessin helpottamiseksi voidaan nämä osittaiset tiedonmuruset jakaa karkeasti kolmeen luokkaan: kyseisestä tapauksesta irralliset asiat, tapaukseen suoraan liittyvät eli kontekstuaaliset asiat, ja merkitykselliset tai subjektiiviset tulkinnat asiasta. (Fisher & Geiselman 1992, 112-113.)

Nimen muistaminen on hyvä esimerkki tilanteesta, jossa muistamisen edesauttamiseksi voidaan tehokkaasti hyödyntää edellä mainittua kolmijakoa. Tutkittavana olevista tapahtumista irrallisiksi asioiksi luetaan esimerkiksi se, oliko unohtunut nimi kuulusteltavan mielestä yleinen vai harvinaisempi nimi. Myöskin aakkosten läpikäyminen a:sta ö:hön on yllättävän tehokas keino nimen muistamiseksi. Kuulustelija voi tukea muistamista kehottamalla miettimään sellaisia kontekstuaalisia seikkoja, kuin puhujan ääntä hänen lausueessaan unohtuessa olevan nimen, tai mieleen jäänyttä kuvaa käsin paperille kirjoitetusta nimestä. Subjektiivisiin tulkintoihin lukeutuu esimerkiksi kuulusteltavan mielikuvat siitä, toiko nimi hänen mieleensä jonkun muun hänen tietämänsä tai tuntemansa henkilön. (Fisher & Geiselman 1992, 113.)

5.4 Uudelleentarkastelu

Lopuksi, kun kuulustelusta saatavilla oleva tieto on käsitelty kokonaan, kuulustelija kertoo kaiken relevantin esille tulleen tiedon kuulusteltavalle. Tarkoituksena on se, että kirjatun tiedon oikeellisuus voidaan tarkistaa ja tarvittaessa korjata ennen lopettamista. Kuulustelijan on käytävä asiat läpi hitaasti ja selkeästi, jotta kuulusteltavalla on todellinen mahdollisuus puuttua johonkin, mitä tarvitsee korjata. Kuulusteltavaa kannattaa erikseen rohkaista siihen, että hänen täytyy keskeyttää kuulustelijan puhe näissä tilanteissa välittömästi. On myös mahdollista, että kuulusteltavan mieleen tulee jotakin vielä käsittelemätöntä tietoa, joka on syytä käydä vielä läpi. Siinä tapauksessa kuulustelijan on tartuttava tähän uuteen muistoon tai tietoon ja käsiteltävä se niin kuin muutkin muistikuvat kuulustelun aikana. (Fisher & Geiselman 1992, 155.)

5.5 Haastattelun päättäminen

Kuulustelun lopettaminen on myöskin tärkeä osa kokonaisuutta, ja se on syytä tehdä huolellisesti. Viimeiselläkin vaikutelmalla, jonka kuulustelija antaa, on merkitystä kokonaisuuden kannalta. Fisherin mukaan lopetukselle voisi asettaa kolme tavoitetta: taustatiedon hankkiminen, kuulustelun keston funktionaalinen pidentäminen, sekä positiivisen tunteen aikaansaaminen. Fisher suosittelee esimerkiksi yhteystietojen keräämistä vasta lopuksi, sillä vaikka kuulusteltava olisi kuinka uupunut vaativien kysymysten jäljiltä, niin osoitteensa ja puhelinnumeronsa hän pystyy vielä hyvin todennäköisesti kertomaan. (Fisher & Geiselman 1992, 156.)

Jos kuulusteltava miettii käsiteltyjä ja tapahtuneita asioita kuulustelun jälkeenkin, on hänen kerrottava kuulustelijalle uusista huomioistaan. Tätä kutsutaan kuulustelun keston funktionaaliseksi pidentämiseksi. Tiedon jakamisen onnistuminen edellyttää tietenkin sitä, että kuulustelija antaa hänelle myös omat yhteystietonsa. (Fisher & Geiselman 1992, 156.)

Positiivisen loppuvaikutelman luominen vaikuttaa tietenkin kuulustelijan ja kuulusteltavan väliseen suhteeseen, mutta mahdollisesti myös laajemman yhteisön positiiviseen suhtautumiseen. Yhteistyöstä kiittäminen edistää mahdollista myöhempää yhteistyötä, ja erityisesti

rikoksen uhriksi joutuneen hyvinvoinnista huolehtiminen jättää positiivisen muistikuvan tilanteen hoitamisesta. Joissain tapauksissa kuulustelijan kannattaa jopa ottaa yhteyttä muutama päivä kuulustelun jälkeen kysyäksään toisen osapuolen vointia. Se on myöskin erinomainen tilaisuus tarkastaa, olisiko hänelle tullut mieleen jotakin uutta kerrottavaa tutkittavaan tapaukseen liittyen. (Fisher & Geiselman 1992, 157.)

6 SOVELTAMINEN LAPSEN KUULEMISESSA

Lasten kuulusteleminen asettaa kuulustelijalle tiettyjä haasteita. Oikeusjärjestelmässä ei aina kaikilta osin ole otettu huomioon alaikäisiä kuultavia. Kaikki kuulustelutekniikat eivät välttämättä ole lapselle soveltuvia, ja lasta kuulusteltaessa on otettava huomioon ensiksikin lapsen ikä. On myös mietittävä edellytyksiä kuulustelun onnistumiselle. Onko tarpeellista, että esimerkiksi vanhempi on läsnä kuulustelussa. (Ellonen ym. 1996, 131.) Lasta kuulusteltaessa tulee ottaa huomioon lapsen ominaispiirteet, esimerkiksi temperamentti ja ikä (Helavirta 2007).

Lapsen saattaa olla myös aikuista hankalampi painaa mieleensä asioita, sillä lapsella ei ole aiempaa kokemuspohjaa ja muistitietoa asioista, joiden avulla hän voi painaa mieleensä havaintojaan. Lasten mielissä ei ole vielä yleistyksiä ja käsityksiä asioista, jotka helpottaisivat asioiden mieleenpainamista. Lapsen kertoma ei kuitenkaan välttämättä ole epätarkempi kuin aikuisen, vaikka kertomus saattaa olla niukempi kuin aikuisen kertoma. (Haapasalo ym. 2000, 89, 90.)

Myös lapsen kuulustelutilanteen tulisi alkaa yhteistyön rakentamisella. Lapsen kanssa voi jutella aluksi asioista, jotka häntä kiinnostavat. Lapsen pitää saada varmuus siitä, että häntä kuunnellaan ja hänen kertomansa otetaan vakavasti. Lasta kuultaessa kuulustelijan on hyvä valita sanansa helpommin ymmärrettäviksi ja välttää hankalia sanakäänteitä. (Ellonen ym. 1996, 132.) Kuulustelijan pitäisi pystyä arvioimaan lapsen sanallista ja sanatonta viestintää, varmistuakseen siitä, että lapsi on mukana ja yhteistyössä kuulustelijan kanssa. Yhteistyön ja luottamuksellisen suhteen luominen lapseen saattaa kestää kauemmin kuin aikuisen. (Lamb ym. 2011, 109.)

Lasta kuultaessa voidaan lapsen kielellinen kyvykkyys huomioiden hyödyntää muitakin keinoja saada tietoa tapahtumista, kuten esimerkiksi piirtämistä tai näyttelemistä. Ne voivat olla lapselle helpompia tapoja kuvata asioita, jotka eivät ole heille vielä tuttuja. Mikäli lasta kuultaessa käytetään rekvisiittaa, täytyy olla varovainen sen suhteen, ettei siitä tule johdattelevaa (Fisher & Geiselman 1992, 50).

Kognitiivisen haastattelutekniikan periaatteita tulee soveltaa lasta kuultaessa lapsen kehitystason mukaan. Kognitiivista tekniikan soveltuvuus lasten kuulemiseen on kiistanalainen. Ensimmäinen tapa on kannustaa lasta kertomaan tapahtumista kokonaistilanne. Toinen tapa on pyytää kuultavaa kertomaan kaikki mitä on nähnyt ja kuullut. Lasta pitäisi pystyä myönteisen kautta rohkaisemaan kertomaan tilanteesta niin paljon kuin mahdollista. Kääntöpuolena tässä tavassa on se, että lapsi voi haluta olla hyvä asioiden kertomisessa ja hän keksii tarinaan lisää sisältöä. Lapsi voi haluta miellyttää kuulustelijaa ja kertoo asioita, joita kuulustelija ikään kuin haluaa kuulla. (Ellonen ym. 1996, 137.)

Kolmantena tapana kannustaa lasta kertomaan havainnoistaan on kysyä niitä käänteisessä järjestyksessä. Tämä ei välttämättä ole helpoin tapa, mutta joissakin tilanteissa suositeltava. Ongelmana tässä saattaa olla se, että lapsi jättää paljon asioita kertomatta. Kuulustelijan tulee siis pysyä koko ajan kartalla ja tehdä täsmentäviä kysymyksiä. (Ellonen ym. 1996, 137-138.) Johdattelemista tulee kuitenkin välttää erityisesti lasta kuulusteltaessa. Jos lapsen kertomusta käytetään oikeudessa todisteena, sen luotettavuutta tullaan punnitsemaan. Johdattelevat kysymykset heikentävät luotettavuutta. (Ellonen & Rantaeskola, 2016, 87.) Tutkimukset osoittavat, että mikäli kuulustelijalla on vääriä tietoja tapahtumista, saattaa se johdatella kuulustelua tiettyyn suuntaan (Hirvelä 2007, 96).

Neljäs tapa kognitiivisen haastattelutekniikan käyttämisessä lapsella on näkökulman vaihtaminen. Tämä tapa ei sovellu alle 10- vuotiaiden lasten kuulusteluihin. Lasten kuulusteleminen kognitiivista haastattelutekniikkaa soveltaen vaatii tarkkuutta ja varovaisuutta. Kahta ensimmäistä tapaa voidaan käyttää soveltaen alle kouluikäisille. Paremmin tekniikka soveltuu kymmenestä ikävuodesta ylöspäin. (Ellonen ym. 1996, 138.)

7 VIDEOANALYYSI

Vuonna 1992 Manchesterin poliisi sai tutkittavakseen tapauksen, jossa kiinteistövälittäjä Stephanie Slater kidnapattiin hänen työpäivänsä aikana. Slater oli tapauksen ainoa uhri, ja myös ainoa todistaja. Tapaus oli Britannian ensimmäinen, joka osoitti kognitiivisen haastattelutekniikan toimivuuden. Esittelemme kyseisen tapauksen BBC:n vuonna 2010 julkaiseman Eyewitness-videon mukaisesti. Sen jälkeen analysoimme videolla esitetyn kuulustelutilanteen, jossa on käytetty kognitiivista haastattelutekniikkaa tapahtumien selvittämiseksi. Olemme analysoineet videon kohdasta 4:00 minuuttia kohtaan 16:00 minuuttia.

7.1 Tapaus

Stephanie Slater oli mennyt esittelemään asuntoa Bob Southalliksi itseään kutsuneelle miehelle. Slaterille oli tullut tunne siitä, ettei mies ollut kovin kiinnostunut asunnosta, jota oli tullut katsomaan. Asunnon yläkerrassa mies oli osoittanut kylpyhuoneen seinässä ollutta koukkua, ja kysynyt, että mikä se on. Slater oli ihmetellyt kysymystä, ja kertonut sen olevan pyyhkeen ripustamista varten. Tämän jälkeen oli tullut hiljaista. Yhtäkkiä mies oli laittanut kätensä takkinsa sisään, ja ottanut oikeaan käteensä pitkän puukon. Vasemmassa kädessään hänellä oli pitkä taltta, jonka päässä oli koukku. Mies oli tullut Slateria kohti näin aseistautuneena, ja hetken kamppailun jälkeen sai Slaterin otteeseensa.

Mies oli kiskaissut huivin Slaterin kaulasta, ja halkaissut sen kahteen osaan. Toisen osan hän oli laittanut Slaterin silmille, ja toisen suun eteen. Slater vietiin autolla pitkän ajomatkan päähän. Hänelle kerrottiin, että kukaan ei kuulisi hänen huutoaan. Slater pidettiin sisätiloissa köytettynä ja silmät sidottuina lukittuna puiseen laatikkoon. Slater oli ollut kidnapattuna kahdeksan päivää.

Kidnappaja vaati Slaterin työnantajalta puhelimitse 175000 punnan lunnaita. Lunnaiden maksamisen jälkeen hän päästi Slaterin vapaaksi. Se oli yllättävää, koska Slater oli paitsi uhri, niin myös tapahtumien ainoa todistaja.

Britannian poliisi tarvitsi Slaterilta kaiken mahdollisen tiedon hänen kidnappaajastaan. Vaikka uhri oli ymmärrettävästi traumatisoitunut, hänen täytyisi pystyä kuvailemaan tapahtumien kulkua sekä niihin liittyviä paikkoja ja henkilöitä mahdollisimman tarkasti. Koska Slater oli ollut kidnappaajan kanssa vain hetken, ennen kuin hänen silmänsä sidottiin, hänen oli täytynyt käyttää muita aistejaan havaintojen tekemiseen. Sen vuoksi tutkinnassa päätettiin käyttää kognitiivista haastattelumenetelmää.

7.2 Kuulustelujen videoanalyysi

Analysoimme videolta osion, jossa Steve Retford kuulustelee Stephanie Slateria. Olemme suomentaneet sen videon mukaisesti. Kognitiivinen haastattelutekniikka oli tuolloin vasta kokeiluasteella, ja sitä käytettiin tämän tapauksen kuulusteluissa ensimmäistä kertaa (BBC 2010).

BBC:n videolla oleva kuulustelu alkaa suoraan muistikuvien tarkastelusta. Kognitiiviseen haastattelutekniikkaan kuuluvia muita vaiheita ei ole nostettu esiin kyseisellä videolla. Käytämme vuoropuhelun analyysissä lyhennettä U=uhri.

Poliisi: Pyydän sinua nyt sulkemaan silmäsi. Mieti kaikkia niitä ääniä, jotka muistat kuullesesi tänä aamuna.

Uhri: Voin selittää tuoksut ja äänet ja jopa asioiden koskemisen, mutta visuaalisesti en mitään.

Kuulustelija pyrki edesauttamaan optimaalisen mielentilan saavuttamista, jotta Slater pystyisi keskittymään ja muistamaan asioita mahdollisimman tarkasti ja totuudenmukaisesti. Aistien onnistunut aktivoiminen oli ensiarvoisen tärkeää, koska ei ollut mitään muuta, mikä johdattaisi tekijän jäljille. Äänien ja tuoksujen muisteleminen toi Slaterille muistikuvan siitä, että häntä oli pidetty jonkinlaisessa työpajassa.

U: Kun olin lukitussa puulaatikossa päiväsaikaan ja hän avasi työpajan asiakkaille, kuulin hänen nauravan ja vitsailevan muiden ihmisten kanssa. Kuulin vanhanaikaisen kassakoneen

*ääniä. Hänellä oli 70-luvun puhelin, joka pirisi vanhanaikaisesti. Kuulin mikron pingahtele-
van. Varsinkin yöaikaan kuulin junan ääniä etäältä, kun muuten oli hiljaista.*

Lisäksi Slater oli kertonut käyttäneensä jonkinlaista sankoa vessanaan. Sanko oli ollut pienen matkan päässä laatikosta, jossa häntä pidettiin vankina. Niiden välisellä matkalla hänellä oli ollut mahdollisuus tuntea ja koskettaa ympärillä olevia asioita. Sen muistelemisen myötä Slater alkoi rakentaa mielikuvaa tilasta, jossa häntä oli pidetty. Aistien äärimmäinen aktivoiminen ja yksityiskohtiin keskittyminen saivat Slaterin tuottamaan tarkkaa informaatiota muististaan. Tutkinnan myöhemmässä vaiheessa nämä Slaterin havainnot todettiin täysin paikkansa pitäviksi.

Muutaman päivän päästä ensimmäisestä kuulustelusta Slaterin mieleen oli tullut asioita, joita hän ei ollut aikaisemmin muistanut. Tämä osoittaa sen, että asioiden muistiinpalauttaminen vaatii aikaa. Toistuvan muistelemisen myötä mieleen voi palautua asioita, jotka olivat ensin niin sanotusti tavoittamattomissa.

U: Pyysin häneltä erittäin outoa asiaa. Sain vain, että: "Bob voinko saada halauksen?"

Traumatisoituneet ihmiset tekevät erikoisia asioita selviytyäkseen. Slater yritti käyttäytyä itselleen luontaisella tavalla ja pyrki luomaan jonkinlaisen yhteyden kidnappajaansa. Halauksen muistiinpalautuminen tuotti paljon uutta ja tutkinnan kannalta merkityksellistä informaatiota.

U: Hän tuoksui tahmaiselta ja öljyiseltä työmieheltä. Hän oli muutaman tuuman pidempi kuin minä. Hän oli ruumiinrakenteeltaan tanakka. Hän oli ajellut partansa ja hänellä oli karvaiset kämmenselät.

Slaterin antamien tuntomerkkien perusteella kidnappajasta tehtiin piirros. Poliisi julkaisi piirroksen mahdollisten tunnistusten toivossa.

Kidnappajaan soittama puhelu Slaterin työnantajalle: Onko teillä rahat huomiseksi? Saat viestin kello kolmelta.

Kidnappaajan ääninäyte toistettiin uutisissa. Poliisi sai näytteen perusteella yli viisituhatta vihjettä, joista muutama vei tutkintaa eteenpäin. Tutkinnan edetessä poliisi meni mahdollisen kidnappaajan työpaikalle. He huomasivat, että työpaikka sopi Slaterin antamaan kuvaukseen paikasta, jossa häntä oli pidetty vankina. Jopa paikan tuoksu ja vessana käytetty sanko olivat yhteneväiset Slaterin kertoman kanssa.

Miehen tavatessaan poliisit tiesivät heti, että heillä oli käsissään oikea tekijä. Tekijä oli 51-vuotias Mikael Sams. Sams tunnusti tekonsa heti kiinnioton jälkeen. Slaterin onnistunut kontekstuaalinen ennallistaminen oli avainasemassa tekijän löytymiseen ja tuomitsemiseen oikeudessa.

8 POHDINTA

Työmme tarkoituksena oli avata kognitiivisen haastattelutekniikan käyttämistä poliisin työssä. Koimme työskentelyn siltä kannalta haastavaksi, että kirjallista materiaalia oli erittäin paljon, ja se oli osittain englanniksi. Ihmisen mieli ja muisti olivat meille ennestään tuntemattomia aihealueita, joten niihin perehtyminen vei paljon aikaa. Materiaalin runsauden vuoksi käsiteltävien aihealueiden aikainen rajaaminen oli siis tärkeää.

Olemme suhtautuneet lähdekirjallisuuteen kriittisesti, ja poimineet niistä tietoa mielestämme ainoastaan oleellisilta osin. Lakitekstien huomioiminen opinnäytetyössämme oli itsestään selvää, vaikka kognitiivisen haastattelutekniikan portaissa ei niitä käsitelläkään. Mielestämme onnistuimme kuitenkin tiivistämään olennaisimmat asiat selkeästi luettavaan muotoon. Koemme, että lopussa oleva videoanalyysi palvelee opinnäytetyömme tarkoitusta hienosti, sillä se edesauttaa tekniikan syvempää ymmärtämistä.

Kognitiivista haastattelutekniikkaa on käytetty ulkomailla jo kauan, mutta Suomessa se on vähän käytetty tekniikka. Mietimme sitä, että miksi tekniikkaa ei käytetä Suomessa juuriakaan. Tulimme kirjallisuuden perusteella siihen lopputulokseen, että menetelmä on aikaa vievä. Mielestämme tekniikkaa voisi hyödyntää vakavissa, epäselvissä rikoksissa. Massarikoksissa emme näe kognitiivista haastattelutekniikkaa varten otettavana vaihtoehtona.

BBC:n kuulusteluvideossa tuli hienosti ilmi se, että miten tekniikka toimii parhaimmillaan. Videolla tekniikkaa käytettiin ensimmäistä kertaa Britanniassa rikoksen selvittämiseen. Kuitenkaan video ei anna totuudenmukaista kuvaa siitä, miten tekniikka toimii kokonaisuudessaan. Videolla asianomistajan muistista yritettiin kaivaa asioita, joita asianomistaja ei heti muistanut. Siinä onnistuttiinkin. Tapauksessa tuli ilmi hyvin se, miten tärkeänä osana tätä tekniikkaa käytettäessä ovat hajut ja äänet, sillä asianomistaja ei ollut nähnyt mitään koko vankina olonsa aikana.

Videon esimerkkitapauksessa huomionarvoinen seikka oli kuulusteltavan motivoituneisuus. Tapaus tuntui melko mahdottomalta selvittää, mutta systemaattisen kuulustelun ja mieleenpalauttamisen avulla se onnistui. Asianomistaja oli selviytymisviettinsä avulla saanut ikään kuin tiedusteltua lisää kidnappajaastaan. Hän pystyi halauksen perusteella kertomaan asioita

tekijästä. Silmät sidottuina myös hänen muut aistinsa aktivoituivat tavallista enemmän. Kuten analyysistämme ilmeni, niin kaikki asiat eivät tulleet asianomistajalle muistiin heti, vaan se vaati aktiivista mieleenpalauttamista.

Havaitsimme tutkimusta tehdessämme, että tekniikka vaatii paljon myös kuulustelijalta. On oltava herkkä huomaamaan asioita. Kuulustelija ei myöskään saa tuoda esille omia päätelmiään tapahtumista, sillä se voi haitata todistajan tai asianomistajan kertomusta. Kuulustelija tulee olla valpas kuuntelija. Mielestämme kognitiivista haastattelutekniikkaa käytettäessä kuunteleminen nousee ensiarvoisen tärkeään asemaan. Tekniikkaa käytettäessä on kaikin keinoin vältettävä johdattelua. Tämä johtaa siihen, että kuulustelevalle poliisille pitää pysyä koko ajan kartalla ja hänen tulee osata esittää sopivia tarkentavia kysymyksiä kuulustelun edetessä.

Jos kognitiivinen haastattelutekniikka viedään äärimilleen, kuulusteltavan kanssa voidaan käydä jopa tapahtumapaikalla. Tämä on aikaa vievää. Toisaalta, jos kyseessä on vakava rikos voisi se olla kohtuullista ja järkevää. Mieleemme nousi myös kysymys siitä, kuinka todistaja tai asianomistaja suhtautuisivat siihen, että tutkija vie heidät takaisin tapahtumapaikalle. Paikasta ja muisteltavasta tilanteesta saattaa tulla todellisempi ja muistot tapahtumista palata mieleen tutkinnan kannalta hyvässä valossa. Tämä voi kuitenkin olla traumaattisen tilanteen kokeneelle henkilölle vaikeaa. Miten henkilö reagoi tähän, ja vaikuttaako se tutkintaan lopulta positiivisella vai negatiivisella tavalla?

Kognitiivisen haastattelutekniikan johdanto-osuudessa korostettiin sitä, miten tärkeää on luoda hyvä suhde kuulusteltavaan. Toki näin tulee tehdä ihan kaikissa kuulusteluissa, mutta tätä tekniikkaa käytettäessä sen tärkeys mielestämme korostuu. Tapaukset, joita maailmalla tutkitaan tällä menetelmällä ovat usein vakavia ja vaativia. Ihmisen voi olla hankalaa kertoa tällaisista asioista kuulustelijalle. Kuulustelijan psykologisia taitoja ei voi mielestämme korostaa liikaa. Jos haluaa, että henkilö kertoo tapahtumista, on hänen voitava luottaa hänen asiaansa tutkivaan poliisiin. Tästä olemme samaa mieltä. Tämä on ehkä kaiken perusta koko tekniikan onnistumisessa.

Pohdimme myös, voisiko suomalainen poliisi hyödyntää kognitiivista haastattelutekniikkaa kuulustellessaan. Ensimmäisenä ajatuksena tulee mieleen se, että kognitiivista haastattelu-

tekniikka ei tarvitse tietenkään soveltaa kokonaisuudessaan. Tekniikasta voisi poimia asioita, joista voisi olla hyötyä kuulusteluja tehdessä. Esimerkiksi riittävän ajan varaaminen kuulustelun pitämiseen on yksi hyväksi todettu tapa. Kuulustelun alkuun olisi hyvä jättää aikaa vapaalle keskustelulle ja hyvän suhteen luomiselle kuulustelijan ja kuulusteltavan välille. Toisena seikkana myös se, että kuulustelussa voisi soveltuvien osien keskittyä myös muiden aistien keinoilla havaittuihin asioihin, ja kysyä kuulusteltavalta muistaako hän mitään ääniä tai hajuja tapahtumapaikalta. Nämä olisivat pieniä asioita, jotka ovat helppoja toteuttaa myös jokapäiväisemmissä kuulustelutilanteissa.

Aihetta voisi tutkia jatkossa haastattelemalla sellaisia poliiseja, jotka käyttävät kognitiivista haastattelutekniikkaa työssään. Voi olla, että joku soveltaa tekniikkaa kokonaisuudessaan, ja joku ainoastaan osittain. Haastatteluiden perusteella voisi analysoida tekniikan käytettävyyttä sekä sen hyviä ja huonoja puolia käytännön kokemuksen kautta.

LÄHTEET

- Ainsworth, Peter B. 1998: Psychology, law and eyewitness testimony. England, Wiley.
- Aivotalo.fi. Luettavissa: <https://www.terveyskyla.fi/aivotalo/neuropsykologia/muisti/tietoa-muistista>. Luettu 21.10.2018.
- BBC 2010: Eyewitness. Would you send the right person to jail? The Open University. Disc 2, 4-16 min.
- Ellonen, Erkki & Karstinen, Eija & Nykänen, Veli-Eino 1996: Kuulustelutaktiikka. Helsinki, Sisäasiainministeriö.
- Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu.
- Esitutkintalaki (22.7.2011/805)
- Fisher, Ronald P. & Geiselman, R. Edward 1992: Memory-enhancing techniques for investigative interviewing. The cognitive interview. USA, Charles C. Thomas.
- Haapasalo, Jaana & Kiesiläinen, Kari & Niemi-Kiesiläinen, Johanna 2000: Todistajan psykologia ja todistajan kuulustelu. Helsinki, Kauppakaari Oyj.
- Hari, Riitta & Järvinen, Jaakko & Lehtonen, Johannes & Lonka, Kirsti & Peräkylä, Anssi & Pyysiäinen, Ilkka & Salenius, Stephan & Sams, Mikko & Ylikoski, Petri 2015: Ihmisen mieli. Tallinna, Gaudeamus Oy.
- Helavirta, Susanna 2007: Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkistymistä joustoa ja tasapainottelua. Yhteiskuntapolitiikka 72 (2007): 6. Luettavissa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/101030/helavirta.pdf?sequence>. Luettu 21.09.2018.
- Hirvelä, Päivi 2007: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Helsinki, WSOYpro.
- Kronqvist, Eeva-Liisa & Pulkkinen, Minna-Leena 2007: Kehityspsykologia. Matkalla muutokseen. Helsinki, WSOY.
- Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689)
- Lamb, Michael E. & La Rooy, David J. & Malloy, Lindsay C. & Katz, Carmit 2011: Wiley Series in the Psychology of Crime, Policing and Law. Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice. 2.painos. UK, A John Wiley & Sons Ltd.
- Lauerma, Hannu 2015: Usko, toivo ja huijaus. Rohkaisusta johdattelun kautta psykoterriin. 2. uudistettu painos. Tallinna, Duodecim.
- Lehtinen, Erno & Vauras, Marja & Lerkkanen, Marja-Kristiina 2016: Kasvatuspsykologia. 3. uudistettu painos. Juva, PS-Kustannus.

Loftus, Elizabeth F. 1996: Eyewitness testimony. With a new preface by the author. England, Harvard University Press.

Mehiläinen. Mikä on työmuisti? Luettavissa: <https://www.mehilainen.fi/muisti/tyomuisti>. Luettu 25.10.2018.

Muistiliitto 2017. Luettavissa: <https://www.muistiliitto.fi/fi/aivot-ja-muisti/muistin-toiminta/ian-vaikutus-muistiin>. Luettu 23.10.2018

Oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)

Opi oppimaan, opi muistamaan 2018. Luettavissa: <https://oppimis-ja-muistitekniikat.fi/muistaminen/?cn-reloaded=1>. Luettu 23.10.2018.

Poliisihallitus 2016a: Käsikirja esitutkintapöytäkirjan laadinnasta. Ohje. POL-2016-8514.

Poliisihallitus 2016b: Käsikirja kuulustelujen kirjaamisesta. Ohje. POL-2016-8514.

Rikoslaki (19.12.1889/39)

Santtila, Pekka & Weizmann-Henelius, Ghitta 2008: Oikeuspsykologia. Helsinki, Edita.

Vilkko-Riihelä, Anneli & Laine, Vesa 2013: Mielen maailma. Kehityspsykologia. 6. painos. Helsinki, SanomaPro.

Wilcock, Rachel & Bull, Ray & Milne, Rebecca 2008: Witness identification in criminal cases. Psychology and practice. Oxford, University Press.

Yeschke, Charles L. 2004: Interrogation. Achieving Confessions Using Permissible Persuasion. USA, Charles C Thomas, Publisher Ltd.

Ylikangas, Mikko 2016: Mielen salat. Tallinna, Gaudeamus.